

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Ανάγλυφος σκύφος με Διονυσιακές σκηνές (2ος-3ος αι. μ.Χ.).

Peristeria, Cave of Euripides. Relief bowl with Dionysiac scenes (2nd-3rd cent. A.D.).

Περιστερία, Ιερό Διονύσου. Δεξιά χέρι μαρμαρίνου αγάλματος Διονύσου, που κρατάει κάνθαρο. Ύστερος 3^{ος} – πρόομος 2^{ος} αι. π.Χ.

Peristeria, Sanctuary of Dionysos. Right hand of a marble statue of Dionysos, holding a kantharos. Late 3rd – early 2nd century B.C.

Περιστερία, Ιερό Διονύσου. Ένα από τα τέσσερα δισκοειδή καλύμματα ιερών(?) κυμελών, με ανάγλυφο "Ε" στο κέντρο. 3^{ος} – 2^{ος} αι. π.Χ.

Peristeria, Sanctuary of Dionysos. One of four disc-shaped lids of sacred(?) beehives, stamped with a central "E". 3rd – 2nd century B.C.

Χάρτης Σαλαμίνας με τις προσβάσεις στους αρχαιολογικούς χώρους. Map of Salamis, with main archaeological sites.

Επιλεγμένα ευρήματα από το Σπήλαιο του Ευριπίδη και το Ιερό του Διονύσου εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σαλαμίνας. Selected finds from the Cave of Euripides and the Sanctuary of Dionysos are on display in the Archaeological Museum of Salamis.

Φορέας εκτέλεσης-χρηματοδότησης ερευνών (Περισταρίων): Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Χορηγοί/ύποστηρικτές (1994-2000):

Υπουργείο Πολιτισμού
Εταιρεία "Τεχνοδομή" (Αφοί Μιχ. Τραυλού)
Κοινότητα Αιωνταίου
Δήμος Σαλαμίνας

Κοινότητα Σεληνίων
Δήμος Αμπελακίων
Ίδρυμα Ψύχα
Διοίκηση Ναυστάθμου Σαλαμίνας, Π.Ι.Ν.

Κείμενα: Γιάννος Γ. Λώλος

Σχεδιασμός-επιμέλεια: Χριστίνα Μαραμπέα

Φωτογραφίες, σχέδια: Αρχείο Πανεπιστημιακής Ανασκαφής Σαλαμίνας (Κ. Ξενικάκης, Γ. Μακρής, Γ. Νάκας)

Texts: Yannis G. Lolos

Layout-editing: Christina Mara-bea

Photographs, plans: University Excavation of Salamis Archives (K. Xenikakis, G. Makris, Y. Nakas)

Ακάμας Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων Σαλαμίνας

Πατισσίων 77-79, Αθήνα 104 34
Τηλ./Fax. (+30) 210-8834118
akamas.society@gmail.com
www.akamas.gr

© Ακάμας 2014

Akamas, Society for the Promotion of Salamian Monuments

Patission 77-79, Athens, 104 34
Tel./Fax +30 210-8834118
akamas.society@gmail.com
www.akamas.gr

© Akamas 2014

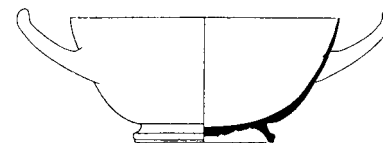
Πανεπιστημιακή Ανασκαφή Σαλαμίνας
Ακάμας, Όμιλος Ανάδειξης Μνημείων
Σαλαμίνας

Σπήλαιο Ευριπίδη

Ιερό Διονύσου

Cave of Euripides

Sanctuary of Dionysos

Οδηγός Ανάδειξης Αρ. 1

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Αποψη του φυσικού ανδρήρου και της εισόδου του σπηλαίου, με τον Σαρωνικό και τις βραχονησίδες του Όρμου Περιστερία, στον ορίζοντα.

Peristeria, Cave of Euripides. View of the natural terrace and entrance of the cave, with the Saronic and the islets in the Bay of Peristeria, in the distance.

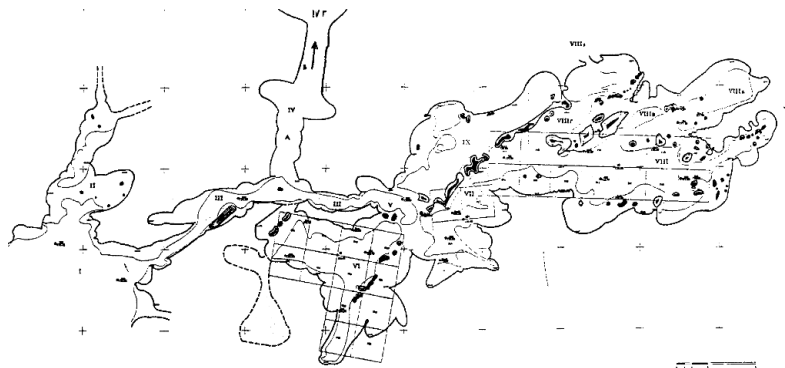
Περιστερία

Το Σπήλαιο του Ευριπίδη

Η είσοδος του Σπηλαίου του Ευριπίδη βρίσκεται στην απότομη πλαγιά βραχώδους υψώματος επάνω από τον Όρμο Περιστερία, σε υψόμετρο 115 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας. Το κύριο σπήλαιο, το οποίο ανασκάφηκε πλήρως κατά τα έτη 1994-1997, από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, με την συναίνεση της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας - Σπηλαιολογίας, έχει συνολικό μήκος 47 μ. περίπου. Η ιδιαίτερη μορφολογία του χαρακτηρίζεται από μία στενωπώδη είσοδο και ένα μακρό οφιοειδή διάδρομο, ο οποίος οδηγεί σε διαδοχικούς θαλάμους με χαμηλή οροφή.

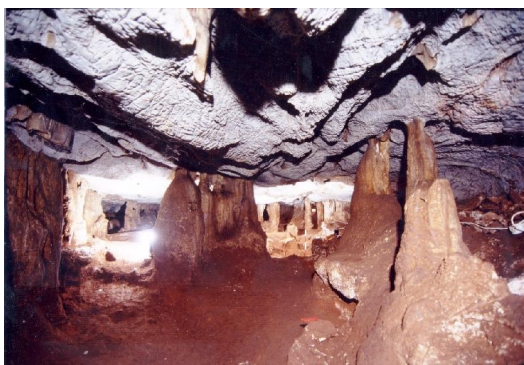
Εάν κρίνουμε από τα πολυάριθμα ευρήματα στο εσωτερικό του, το σπήλαιο αυτό φαίνεται ότι είχε ποικίλες και μεταβαλλόμενες λειτουργίες στην διάρκεια έξι (6) διαφορετικών περιόδων της Ελληνικής προϊστορίας και ιστορίας: ως σημείο μυθικών συνειρμών και χώρος λατρευτικών επισκέψεων κατά την Νεότερη και αρχόμενη Τελική Νεολιθική περίοδο, ως χώρος ενταφιασμών κατά την Ύστερη Μικηναϊκή περίοδο, ως ησυχαστήριο και "ποιητικό εργαστήριο" κατά την Κλασική περίοδο (ύστερο 5^ο αι. π.Χ.), ως λατρευτικό άντρο, με ευρύτερη φήμη, κατά την Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο, και τέλος ως καταφύγιο και φυσικό "θησαυροφυλάκιο" κατά τους χρόνους της Φραγκοκρατίας (πρόομο 14ο αι. μ.Χ.).

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Κάτοψη των χώρων.
Peristeria, Cave of Euripides. Plan.

Το σπήλαιο στα Περιστερία, “αναπνοήν έχον ες την θάλασσαν”, μπορεί με ασφάλεια να ταυτισθεί με το περίφημο ερημητήριο του Ευριπίδη, όπου ο ποιητής λέγεται ότι συνήθιζε να αποσύρεται και να σχεδιάζει τα δράματά του. Η ταύτιση βασίζεται στις σωζόμενες περιγραφές του χώρου σε κείμενα τεσσάρων (4) αρχαίων συγγραφέων και στην κρίσιμη μαρτυρία ενός Αττικού μελαμβραφούς σκύφου του ύστερου 5^{ου} αι. π.Χ., με το όνομα του Ευριπίδη χαραγμένο, ως αριέρωση, κατά την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορική περίοδο (βλ. εξώφυλλο: εύρημα και τύπος σκύφου). Κατά την περίοδο αυτή, το σπήλαιο (“δυσάρεστο και τρομακτικό” κατά τον Aulus Gellius) αναδείχθηκε σε αξιοθέατο και τόπο προσκυνήματος, στο πλαίσιο ηρωικής λατρείας του μεγάλου τραγικού.

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Αποψη του εσωτερικού του σπηλαίου. Στο βάθος δεξιά, ο Χώρος 8, ο οποίος λειτουργήσε ως ταφικός θύλακος κατά την Ύστερη Μικρηνική εποχή.

Peristeria, Cave of Euripides. View of the interior of the cave. In the depths to the right is Gallery 8, which functioned as a burial chamber in the Late Mycenaean period.

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Τμήμα μαρμάρινου ειδωλίου γυναικείας μορφής (“Νύμφη Σολαμής”, με ίχνη ερυθρού χρώματος. Τέλη 5^{ης} χιλιετίας π.Χ.

Peristeria, Cave of Euripides. Part of female marble figurine (“Salamis”), with traces of red pigment. End of 5th millennium B.C.

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Χάνδρα-περίσπαστο από ορεία κρύσταλλο. 13^{ος} αι. π.Χ.

Peristeria, Cave of Euripides. Bead-pendant of rock-crystal. 13th century B.C.

Το Ιερό του Διονύσου

Το Ελληνιστικό Ιερό του Διονύσου, που ανασκάφηκε κατά τα έτη 1998-2000 από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, βρίσκεται μπροστά από αρχαία πηγή, σε μικρή απόσταση κάτω από το Σπήλαιο του Ευριπίδη, κοντά στον Όρμο Περιστερία.

Πρόκειται για αυτόνομο συγκρότημα, με κύρια πρόσβαση από τα νότια, που ορίζεται από ισχυρό αναλημματικό τοίχο στη βόρεια πλευρά του και αποτελείται από ορθογώνιο οικίσκο (ναΐσκο), λατρευτικό χώρο με κτιστά θρανία και υδατοδεξαμενή τροφοδοτούμενη από την παρακείμενη πηγή (βλ. σχεδιαστική αναπαράσταση).

Με βάση τα ευρήματα από τους χώρους του (ανάμεσά τους, χέρι από μαρμάρينو άγαλμα Διονύσου, φαλλοί, μελαμβραφείς κάνθαροι και ενσφράγιστα καλύμματα κυβελών), το αγροτικό αυτό Σαλαμινιακό ιερό, σε χρήση κατά τον 3ο-2ο αι. π.Χ., ήταν προορισμένο για την λατρεία του Διονύσου, πιθανότατα για την συλλατρεία Διονύσου και Ευριπίδη, δηλ. του θεού-προστάτη του αρχαίου δράματος και του ποιητή των *Βαυχών*, στη φάση της μεταθανάτιας δόξας του.

The Cave of Euripides

The entrance of the Cave of Euripides is found on the steep slope of a rocky height close to the Bay of Peristeria at an altitude of 115 m. above sea level. The main cave, excavated between 1994 and 1997 by the University of Ioannina, has a total length of ca. 47 m. Its peculiar morphology is characterized by a very narrow entrance and a long winding passage leading to a succession of low-roofed chambers of varying size and shape.

To judge from the numerous finds retrieved from its interior, the cave had many and varied functions in the course of six (6) different periods of Greek prehistory and history: as a point of mythical connotations and locus of cult visits in the Late and early Final Neolithic period; as a burial place in the Late Mycenaean period; as a private area and “poetic workshop” in the Classical period (5th century B.C.); as a cult-place, with wider fame, in the Hellenistic and Roman period; and finally as a refuge-site and natural “treasury” in the Frankish period (early 14th cent. A.D.).

The cave at Peristeria, “with a mouth opening towards the sea”, can be safely identified with Euripides’ famous den, where the poet used to retreat and compose his dramas, on the basis of descriptions preserved in the texts of four (4) ancient writers, and also on the evidence of an Attic black-glazed cup-skyphos of the late 5th century B.C., with the name of Euripides incised on it in the Roman Imperial period (see cover). During that period the cave emerged as a “tourist attraction” and place of pilgrimage in veneration of the great tragic poet.

Περιστερία, Σπήλαιο Ευριπίδη. Χάλκινη παραξίφιδα. Πρώιμος 14^{ος} αι. π.Χ.

Peristeria, Cave of Euripides. Bronze dagger. Early 14th century B.C.

The Sanctuary of Dionysos

The Hellenistic Sanctuary of Dionysos, excavated between 1998 and 2000 by the University of Ioannina, is situated in front of a natural spring, at a short distance from the Cave of Euripides, above the Bay of Peristeria.

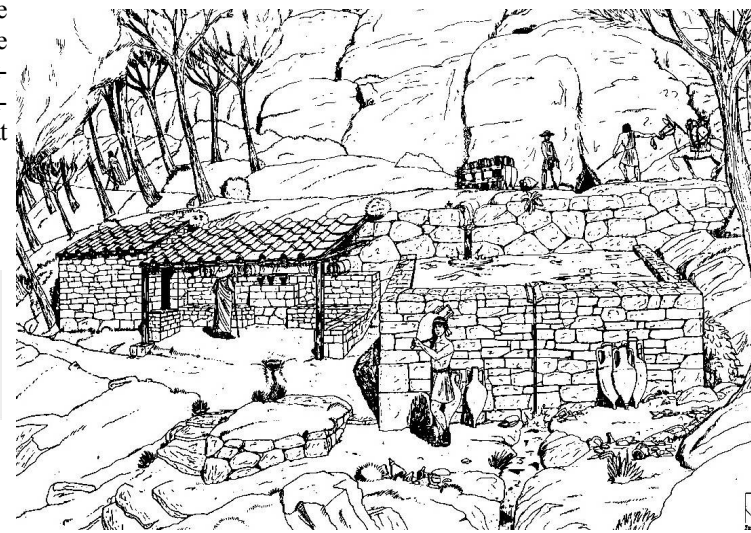
The complex, with an access from the south, is flanked by a strong retaining wall on its north side, and consists of a rectangular shrine (oikiskos), a cult place with built benches and a built water tank (see conjectural reconstruction).

To judge from the movable finds, including the right hand of a marble statue of Dionysos, phalloi, black-glazed kantharoi and stamped lids of sacred beehives, this rural Salaminian sanctuary, in use in the 3rd-2nd century B.C., was probably intended for the combined cult of Dionysos, patron-god of drama and Euripides, poet of the *Bacchae*.

Περιστερία. Από τους νομισματικούς θησαυρούς του Σπηλαίου του Ευριπίδη: Νόμισμα (αντωνιανός) του Αυτοκράτορος Γαλλιηνού (253-268 μ.Χ.).

Peristeria, Cave of Euripides. Coin (antoninianus) of Emperor Gallienus (253-268 A.D.).

Περιστερία. Σχεδιαστική αναπαράσταση του Ιερού του Διονύσου στον πρώιμο 2^ο αιώνα π.Χ.
Peristeria. Reconstruction of the Sanctuary of Dionysos in the early 2nd century B.C.